

Клименко С.В.

Украинский государственный университет финансов и международной торговли

ПРЕИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА В СЕМЕЙНОМ ПРАВЕ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению преимущественных прав в семейном праве как специальных субъективных прав. Определяется цель установления и особенности осуществления преимущественных прав в семейных отношениях. Доказывается, что реализация указанных прав направлена на защиту прав и интересов определенных законом субъектов, которые являются участниками семейных отношений. Обосновывается самостоятельность преимущественных прав, регламентированных СК Украины, как важного элемента правового регулирования отношений, связанных с семьей, воспитанием, определением места проживания, усыновлением. Рассматриваются различные виды преимущественных прав в семейном праве.

Ключевые слова: преимущественные права, реализация преимущественных прав, участники семейных отношений, виды преимущественных прав.

Klymenko S.V.

Ukrainian State University of Finance and International Trade

PRIORITY RIGHTS IN THE FAMILY LAW

Summary

The article is devoted to the analysis of the priority rights in the family law as an object of special subjective rights. It determines the aim of establishment and peculiarities of realization of the priority rights. It is proved that the realization of the priority rights is aimed to protect the rights and interests of subjects of family law defined by the legislation. Self-sufficiency of preferred rights provided by the Family Code of Ukraine is being explained, as well as their significance as an element of regulation of legal relationships related to family, education, residence and adoption. The article deals with different types of the priority rights in the family law.

Keywords: priority rights, exercise of priority rights, subjects of the family relations, types of priority rights.

УДК 347

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА ЖИТЛО

Корольова Є.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається юридична природа права на житло, його суб'єктивне та об'єктивне розуміння. Проведено характеристику сформованих в юридичній науці підходів до трактування права на житло. Висловлюються пропозиції щодо сучасного розуміння юридичної природи права людини на житло. Розкривається зміст поняття право на житло. Також, за результатами дослідження запропоноване визначення права на житло.

Ключові слова: право, право на житло, зміст права на житло, інтерес, житлове право.

Постановка проблеми. Актуальність статті полягає в сутності та значенні дослідження права людини на житло. Більшість джерел житлового законодавства, у тому числі Житловий кодекс УРСР 1983 р., прийняті в період функціонування адміністративно-командної системи, відбивають інший спосіб господарювання і, звичайно, не адекватні сучасним реаліям. Внаслідок цього, в юридичній науці сформувалися різні точки зору та концепції на визначення права людини на житло.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даного питання в різні часи займалися науковці, зокрема: С. С. Алексєєв, С. І. Аскназій, С. Н. Братусь, І. Л. Брауде, І. А. Бровченко, І. В. Вишнеvsька, І. В. Венедіктова, М. К. Галантич, В. П. Грибанов, П. Н. Дятлов, А. А. Єрошенко, В. А. Золотарь, Л. Г. Лічман, І. Б. Марткович, С. О. Погрібний, Є. О. Харитонов, Ю. І. Чалий та інші, але до єдиної точки зору вони так і не прийшли. Варто відмітити, що дане питання досліджується фрагментарно, а не комплексно. Тому вимагає подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розглянутим залишається низка теоретичних питань, зокрема щодо поняття та змісту права на житло у сучасних умовах. Як зазначалось, дане питання зазвичай досліджуються фрагментарно, а не комплексно. Тому у даній статті хотілося б комплексно визначитись із даними питаннями.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає у визначенні поняття права на житло, виділенні основних складових змісту права людини на житло у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших загальноновизнаних прав людини є право на житло. Стаття 47 Конституції України закріплює право кожного на житло [1].

Досліджуючи природу права на житло варто звернути увагу на те, що право – це явище, що об'єктивно існує в суспільстві. Нормативний характер права є його істотною рисою, що дає змогу відмежувати право як об'єктивно існуюче явище

суспільного життя від суміжних, але не тотожних праву явищ. Виникаючи на основі діючої норми об'єктивного права, суб'єктивне право стає самостійним явищем. Суб'єктивне право тому так і називається, тому що воно належить конкретній особі [2, с. 324]. Суб'єктивне право дає своєму власникові можливість визначеної дозволеної поведінки, одночасно пов'язуючи зобов'язану особу необхідністю належного звернення. Сама по собі поведінка є реалізацією суб'єктивного права [2, с. 325].

У цілому термін «право» у суб'єктивному значенні означає вид і міру можливої поведінки людини, вчинення тих чи інших дій, закріплених у нормативних правових актах.

Доречно зазначити, що вперше в теорії житлового права саме С. І. Аскназій визначив право на житло як особливий цивільно-правовий інститут – сукупність норм, які мають своє місце в цивільному праві. Такий підхід до визначення права на житло підтримували не всі правознавці. Спочатку С. Н. Братусь, а потім І. Л. Брауде і А. І. Пергамент критикували точку зору С. І. Аскназія, оскільки, на їх думку, така позиція «безсумнівно, відбиває неправильний погляд на повноваження наймача як на речове право на чуже майно» [3, с. 96].

Аналізуючи літературу радянських часів, треба звернути увагу на те, що право на житло розглядалося переважно в аспекті спеціальної діяльності держави по забезпеченню населення житлом [4, с. 4-6], суб'єктивного цивільного права [2, с. 18]. Після закріплення у новій Конституції СРСР 1977 р. поняття право на житло, у юридичній літературі радянського періоду розгорнулася дискусія про поняття, зміст і правову природу конституційного права на житло. Так, на думку однієї групи вчених, право на житло є елементом цивільної правоздатності [5, с. 7], з погляду іншої – суб'єктивним правом фізичних осіб [6, с. 5-8].

І. Б. Марткович стверджував, що право на житло не може бути ані правоздатністю, ані суб'єктивним правом. На його думку «конституційне право на житло є елементом правового статусу громадян СРСР» [7, с. 8-12]. На думку А. А. Єрошенко право на житло входить до змісту правоздатності і одночасно виступає суб'єктивним правом особливого роду [2, с. 19]. І. С. Вишневська вказує на те, що конституційне право на житло не може бути розглянуте ані як елемент правоздатності, ані як суб'єктивне право [8, с. 20]. На її думку, право на житло необхідно розглядати як один із елементів правового статусу. Відповідно право на житло, що закріплене у Конституції, може перетворитися на суб'єктивне право тільки за наявності обставин, з якими держава пов'язує виникнення суб'єктивного права (юридичні факти). У момент надання приміщення в користування право на житло своє формування завершує і «трансформується в право користування даним житловим приміщенням» [2, с. 20], тобто стає суб'єктивним житловим правом.

На думку Т. І. Погодної, варто розрізняти і поняття права на житло на конституційному рівні і на галузевому. На конституційному рівні право на житло можна визначати як право кожного громадянина на одержання житла (при дотриманні вимог зазначених у законі), а також безстрокове користування ним. На галузевому рівні – це завжди суб'єктивне право (тобто на конкретну жилу площу), яке можна визначити як установлену законом міру дозволеної поведінки уповноваженої особи щодо володіння, користування і розпорядження жилим приміщенням [9, с. 7].

На думку П. І. Седугіна, поняття «право на житло» не є тотожним поняттю «право на житлову

площу». Відповідно до його точки зору під правом на житлову площу слід розуміти, комплекс повноважень наймача щодо користування і розпорядження житловим приміщенням, наданим йому за договором чи іншою законною підставою. У той час як поняття права на житло є значно ширшим за змістом і не зводиться лише до нього [2, с. 18]. На думку В. П. Грибанова, термін «право на житло» необхідно розуміти у трьох значеннях: а) як право на задоволення потреби в житлі; б) як право на заняття приміщення; в) як право користування певним житловим приміщенням [3, с. 96].

Л. Г. Лічман право на житло розглядає як право, що належить усім фізичним особа України. За правовій суті право на житло згідно з чинною Конституцією України, є одним із найважливіших елементів правоздатності [3, с. 101].

Слід зазначити, що у юридичній літературі серед дослідників немає єдиної точки зору щодо змісту права на житло. Наприклад, П. І. Седугін вважав, що основним, головним у змісті право на житло є гарантоване Конституцією СРСР та іншими радянськими законами право користуватися житлом, а також розпоряджатися ним у визначених межах у своїх інтересах і в інтересах своєї сім'ї. Разом із тим він звернув увагу на те, що право на житло – це об'ємне, багатоаспектне право. Воно містить ряд послідовно виникаючих, не однакових за змістом, тісно взаємопов'язаних повноважень. В. А. Дозорцев та П. І. Седугін виділяли такі елементи права на житло: а) право громадян, які потребують поліпшення житлових умов, на одержання житла; б) закріплення житлової площі за громадянином у безстрокове користування [2, с. 21].

І. Б. Марткович виділяв у змісті конституційного права громадян на житло два елементи: по-перше, юридичну можливість (право) стабільного володіння житлом і, по-друге, юридичну можливість (право) одержання за певних умов іншого житла в будинках державного чи громадського жилого фонду, у будинках жилих кооперативів, або придбання житла у власність [7, с. 31]. У цілому підтримуючи такий погляд на сутність конституційного права громадян на житло, С. М. Корнеєв розглядав право на житло у якості двох основних елементів: а) гарантовану державою можливість користування громадянином наявним у нього житлом; б) обов'язок держави сприяти забезпеченню кожного громадянина житлом [3, с. 98].

На думку Є. О. Мічуріна, право на житло необхідно розглядати в сукупності конституційно-правового і цивільно-правового аспектів. У свою чергу, складовий цивільно-правовий аспект включає дві основні правомочності: речове право на конкретне житлове приміщення і зобов'язальне право на поліпшення житлових умов [2, с. 22].

Як слушно відзначив І. А. Фаршатов, в останні роки в юридичній літературі досить стримано (без гучних фраз і епітетів), з реальних позицій розкривається зміст цього словосполучення («право на житло»). У сучасній науковій літературі до складових елементів права громадян на житло, крім вищезгаданих, авторами прийнято також додатково відносити забезпечення здорового середовища існування, житлового середовища, гідного цивілізованої людини, що відповідає нормам міжнародного права [2, с. 22].

З урахуванням положень конституційного, цивільного і житлового законодавства обґрунтовано звертається увага на ту істотну обставину, що право громадян на житло охоплює не тільки мож-

ливість безпосереднього поліпшення жилих умов, але також недоторканість житла і свободу вибору місця проживання [10, с. 33].

В. Н. Литовкін право на житло зводить до трьох юридичних можливостей: а) стабільне, стійке, постійне користування жилим приміщенням; б) сприяння держави в поліпшенні житлових умов; в) забезпечення здорового, безпечного середовища [2, с. 23].

На думку М. К. Галянтича, право на житло включає: право на отримання житла (за наявності передбачених в законі умов) і право на користування житлом [10, с. 35].

Розглядаючи зміст права на житло, Ю. К. Толстой звертає увагу на те, що це право може виникнути в силу різних підстав і завжди являє собою елемент житлових правовідносин, що є збірним поняттям, яке охоплює і відносини щодо експлуатації і управління житловим фондом, забезпечення його схоронності тощо, а також відносини щодо надання жилих приміщень [11, с. 215 – 219].

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що зміст права на житло включає такі правомочності: 1) реалізувати своє право на житло; 2) стабільно користуватися жилим приміщенням; 3) постійно поліпшувати свої житлові умови, за допомогою різних способів; 4) претендувати на здорове середовище проживання; 5) забезпечити недоторканість житла; 6) можливість розпоряджатися житлом; 7) недопустимість свавільного вилучення житла.

Слід зазначити, що право на житло притаманні такі специфічні риси: по-перше, правом наділені всі громадяни без чіткої їх індивідуалізації; по-друге, виникнення права громадян на житло безпосередньо із закону і припинення його у зв'язку зі смертю громадянина або внаслідок скасування відповідного закону дає змогу визначити ці правовідносини тривалими, а конституційне право на житло – постійним правом громадянина. Тривалий характер відносин означає можливість неодноразової реалізації суб'єктивних прав і обов'язків залежно від наявності відповідних юридичних фактів; по-третє, з точки зору конституційного права право на житло опосередковує особливі юридичні відносини – відносини між громадянином і державою; по-четверте, конституційне положення про право громадян на житло закріплює за громадянином не тільки загальну можливість вступати в різні житлові правовідносини, мати різне коло житлових прав і обов'язків, а і юридичну можливість набувати, здійснювати і захищати їх [2, с. 26].

На думку М.К. Галянтича, право на житло – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає у різноманітних відносинах, явищах, подіях і т. ін., гарантується і охороняється правом. У сучасних умовах право на житло як майнове і особисте немайнове благо, що належить кожній людині і є об'єктом цивільно-правової охорони [10, с. 427].

Отже, враховуючи висловлені точки зору про сутність і зміст права на житло, під правом фізичних осіб на житло необхідно розуміти правовий інститут, який має міжгалузевий характер і спрямований на забезпечення можливості набуття та користування фізичною особою житлом в умовах свободи вибору місця проживання, за допомогою державних гарантій дотримання права фізичної особи на житло і недопущення свавільного позбавлення житла.

Заслугує на увагу, позиція Ю.І. Чалого, який доводить, що право на житло є охоронюваний законом інтерес, а не суб'єктивне право на

житло [2, с. 21]. У зв'язку з цим, необхідно розглянути співвідношення суб'єктивного права і інтересу. Прихильники включення інтересу в зміст суб'єктивного права оперують поняттям «інтерес» як загальновідомим поняттям, не намагаючись навіть розкрити його зміст. У юридичній літературі поняття «інтерес» вживається в різних значеннях [12, с. 154]. Взаємозв'язок інтересу і суб'єктивного права породив серед окремої частини юристів думку, що інтерес входить до самого змісту суб'єктивного права [13, с. 44]. Інші автори хоча і відзначають важливе значення інтересу в праві, але вважають інтерес моментом зовнішнім стосовно суб'єктивного права і не включають його до змісту останнього [14, 20–21].

В основі будь-якого суб'єктивного права лежить той чи інший типовий інтерес, спільний для всіх членів даного суспільства. Для його задоволення уповноваженій особі надається суб'єктивне право. Захист суб'єктивного права є водночас і захистом інтересу, який охороняється законом. Суб'єкти житлового права можуть мати і такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно у формі охоронюваних законом інтересів і підлягають захисту у випадку їх порушення. [2, с. 329–330]. Варто відмітити, що у більшості випадків інтерес є передумовою знаходження, здійснення і захисту цивільних прав, оскільки, як правило, саме інтерес передедує знаходженню суб'єктивного права і визначає надалі динаміку правовідносин, що виникли [2, с. 335].

Необхідно звернути увагу на те, що законодавець маючи на увазі охоронюваний законом інтерес, оперує різними поняттями: «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес». Звичайно ці поняття не можна ототожнювати. Зокрема, «охоронюваний законом інтерес» і просто «інтерес». Звичайно, що друге поняття є ширшим і вводить до свого складу й охоронювані законом інтереси. Термін «законний інтерес» та «охоронюваний законом інтерес» за своїм смисловим навантаженням є тотожними, оскільки саме законність обумовлює існування вказаної категорії інтересу і надання інтересу законної охорони [15, с. 159].

На думку І. В. Венедиктової, поняття «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес» та «юридичний інтерес», можуть бути представлені за концепцією їх співвідношення у наступній послідовності: «законний інтерес (охоронюваний законом) – правовий інтерес – юридичний інтерес». Охоронюваний законом інтерес є набагато ширшим за правовий та юридичний інтерес, поглинає їх як складові і є відповідною «площиною» для існування зазначених двох категорій інтересів [15, с. 159].

Щодо житлових відносин, то слід зазначити, що предметом захисту в цих відносинах виступає інтерес щодо стабільного, як правило безсторонного впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав речово-правового і зобов'язально-правового характеру [2, с. 337]. Суб'єктивне житлове право пов'язане не тільки з інтересами уповноваженої особи, а насамперед з інтересами суспільними. Житлові права мають соціальне значення, оскільки вони забезпечують дотримання прав людини.

Із зазначеного випливає, що в основі суб'єктивного житлового права лежить інтерес щодо стабільного, як правило безстрокового впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав; для задоволення інтересу уповноваженій особі надається

суб'єктивне право; захист суб'єктивного права є водночас і захистом інтересу, який охороняється законом. Важливо відмітити, що суб'єкти житлового права можуть мати і такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно, наприклад, у формі охоронюваних законом інтересів поліпшення житлових умов, як елемент правоздатності.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підсумовуючи все викладене, можна зробити такі висновки: по-перше, під правом фізичних осіб на житло необхідно розуміти правовий інститут, який має міжгалузевий характер і спрямований на забезпечення можливості набуття та користування фізичною особою житлом в умовах свободи вибору місця проживання, за допомогою державних гарантій дотримання права фізичної особи на житло і недопущення свавільного позбавлення житла;

по-друге, зміст права на житло включає такі правомочності: 1) реалізувати своє право на житло; 2) стабільно користуватися жилим приміщенням; 3) постійно поліпшувати свої житлові умови, за допомогою різних способів; 4) претендувати на здорове середовище проживання; 5) забезпечити недоторканість житла; 6) можливість розпоряджатися житлом; 7) недопустимість свавільного вилучення житла; по-третє, в основі суб'єктивного житлового права лежить інтерес щодо стабільного, як правило безстрокового впевненого користування житлом, який може набувати форми різних суб'єктивних житлових прав; по-четверте, суб'єкти житлового права можуть мати такі інтереси, що не опосередковуються певними суб'єктивними правами, а існують самостійно, наприклад, у формі охоронюваних законом інтересів поліпшення житлових умов, як елемент правоздатності.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Інформаційно-правова система Ліга Закон.
2. Галантич М. К. Здійснення і судовий захист суб'єктивних житлових прав: Монографія / Галантич М. К., Дрішлюк А. І., Лічман Л. І. – К. – Т.: Підручники і посібники, 2009. – 496 с.
3. Лічман Л. Г. Поняття та зміст права на житло // Часопис Хмельницького ун-ту управління та права «Університетські наукові записки», 2005. – № 4(16). – С. 95-101.
4. Золотарь В. А., Дятлов П. Н. Советское жилищное право – К: Вища школа, 1986 – 216 с.
5. Червонный Ю. С., Харитонов Е. О., Бровченко И. А. Правовое регулирование жилищных отношений в СССР. – Одесса, 1984. – 110 с.
6. Богданов Е. В. Правовое регулирование предоставления жилой площади в домах государственного фонда: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харьков, 1979. – 21 с.
7. Марткович И. Б. Право на жилище и его обеспечение: Учебное пособие по спецкурсу – М.: ВЮЗИ, 1983. – 80 с.
8. Вишневская И. В. Советское жилищное право / Отв. ред. С. И. Дудников; Рост. гос. ун-т им. М. А. Суслова. – Ростов-н/Д: изд Рост. Ун-та, 1986. – 106 с.
9. Погодина Т. И. Проблемы совершенствования жилищного законодательства: автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. – Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. – Л., 1983. – 17 с.
10. Галантич М. К. Приватноправові засади реалізації житлових прав громадян в Україні: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – К., 2007 – 478 с.
11. Гражданское право. Ч. II. Учебник / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – М., 1997. – 784 с.
12. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав, изд. 2-е, стереотип. – М.: «Статут», 2001. – 411 с.
13. Толстой Ю. К. К теории правоотношения: Монография. – Л.: ЛГУ, 1959. – 88 с.
14. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М.: Госюриздат, 1950. – 367 с.
15. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: Монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 259 с.

Королёва Е.О.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ПРАВА НА ЖИЛЬЕ

Аннотация

В статье рассматривается юридическая природа права на жилье, его субъективное и объективное понимание. Проведено характеристику сформированных в юридической науке подходов к трактовке права на жилье. Высказываются предложения относительно современного понимания юридической природы права на жилье. Раскрывается содержание понятия право на жилье. Также, по результатам исследования предложено авторское определение права на жилье.

Ключевые слова: право, право на жилье, содержание права на жилье, интерес, жилищное право.

Korolova Y.O.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEGAL NATURE OF RIGHT TO HOUSING

Summary

The article examines the legal nature of the right to housing, its subjective and objective understanding. It provides the description of formed in jurisprudence approaches to interpretation of right to housing. The author gives proposals regarding modern understanding of the legal nature of right to housing. The paper reveals the meaning of right to housing. Based on the results of research, the author suggests her own definition of right to housing.

Keywords: right, right to housing, meaning of right to housing, interest, housing law.